

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

AMALIY FILOLOGIYA MASALALARI

2025 Vol. 1 (5)

www.aphil.tsuull.uz

Bosh muharrir:

Saodat Muhamedova

Mas'ul kotib:

Yekaterina Shirinova

Tahrir kengashi

Aynur O'zjan (Turkiya), Baydemir Husayn (Turkiya), Alfiya Yusupova (Rossiya), Luiza Samsitova (Rossiya), Almaz Ulvi (Ozarbayjon), Merveri Ismailova (Ozarbayjon), Abdulhay Sobirov, Manzura Abjalova, Xurshida Kadirova, Shoiria Isayeva, Nargiza Musulmonova, Munira Shodmonova, Oqila Turaqulova, Iroda Azimova, Dilafuz Xidoyatova, Dilrabo Elova, Elyor Xonnazarov, Xasan Akramov, Ra'no Azizova, Azimjon Davronov, Nasiba Jo'raqulova.

Jurnal haqida ma'lumot

“O'zbekiston: til va madaniyat. Amaliy filologiya masalalari” seriyasi - Oliy attestatsiya komissiyasi ilmiy nashrlar ro'yxatidagi “O'zbekiston: til va madaniyat” akademik jurnalining ilovasi hisoblanib, unda professor-o'qituvchilar, doktorantlar, stajor-tadqiqotchilar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlarning amaliy tilshunoslik, amaliy adabiyotshunoslik, kompyuter lingvistikasi, o'zbek tilini davlat tili va xorijiy til sifatida o'qitish, nashrlik ishi, qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya, psixolingvistika, sotsiolingvistika kabi sohalarga oid tadqiqotlari nashr qilinadi.

Jurnal ilovasi bir yilda to'rt marta chop etiladi.

O'zbek, rus va ingliz tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin. “O'zbekiston: til va madaniyat. Amaliy filologiya masalalari” seriyasi 2022-yildan chiqa boshlagan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani,

Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: aphil@tsuull.uz

Website: <http://www.aphil.tsuull.uz>

MUNDARIJA

AMALIY FILOLOGIYA

Мирвари Исмаилова

Научная концепция о происхождении тюрков в Передней Азии ...5

Nasiba Jo'raqulova

Xalq dostonlarida turkiy obraz tasviri14

Sohiba Gazibekova

Diniy tushunchalarni ifodalovchi leksik birliklarning poetik imkoniyatlari (Xayriddin Sulton asarlari misolida)25

Umida Abdullayeva

Badiiylik modusi - she'riyatdagi modifikatsion usul31

QIYOSIY TILSHUNOSLIK

Зульфия Ишкильдина, Луиза Самситова

Корневая морфема в русском и башкирском языках38

Xurshida Kadirova, Xankishi Məmmədov

"Gözəllik" komponentləri ilə paremioloji birliklərin iks-femik semantikasi49

Xurshida Kadirova, Odina Uralova

Turkiy va turk xalq maqollarining lingvistik tadqiqi59

Nargiza Aytniyazova

O'zbek va qoraqalpoq tillaridagi paremiyalarning lingvokulturologik aspekti75

O'ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'QITISH

Dilora Bahronova

Xorijliklarga o'zbek tilini o'qitishda til va madaniyat integratsiyasi ...84

LINGVOKULTUROLOGIYA

Shakhzoda Khayrullaeva

A linguacultural analysis of emotions through metaphors (in english and uzbek: anger, fear, love, and pride)90

PSIXOLINGVISTIKA

Dildora Salimova

Psixolingvistikada nutqni idrok etish masalasi102

SOTSIOLINGVISTIKA

Gulbahor Iskandarova, Yekaterina Shirinova

Bolalarda gender identifikatsiyasining lisoniy jihatdan xoslanishi ...111

Lobar Rahimqulova

Ijtimoiy tarmoqlardagi konfliktli yozishmalarda yosh xususiyatini ifodalovchi lingvistik va paralingvistik birliklar119

TIL TA'LIMI NAZARIYASI VA AMALIYOTI**Gulshan Asilova, Fatma Açık**

Ona tili ta'limida o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun matnlarni tanlash tamoyillari127

Турсуной Юсупова

Проблема подготовки обучающихся к текстообразительной деятельности путем выполнения грамматических заданий139

Мунира Шодмонова

Развитие критического мышления у студентов как педагогическая проблема150

Yekaterina Shirinova, Gulbahor Iskandarova

Til ta'limiga antroposentrik yondashuv masalasiga doir165

TIL TA'LIMI NAZARIYASI VA AMALIYOTI

**ONA TILI TA'LIMIDA O'QIB TUSHUNISH
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH UCHUN
MATNLARNI TANLASH TAMOYILLARI**

Gulshan Asilova¹

Fatma Açık²

Annotatsiya

Zamonaviy jamiyat hayotida o'qib tushunish bilish va muloqot vositasi sifatida katta ahamiyatga ega. Shuningdek, eshitish kanallariga qaraganda ko'rish kanallarining o'tkazish layoqati birmuncha yuqori ekanligi ma'lum. Shu bois bosma matn ko'rinishida tavsiya qilingan axborot eshitilgan axborotdan ko'ra ishonchli va samarali deb qabul qilinadi hamda unga kam xarajat hamda kuch sarflanadi. Bu ona tili ta'limida o'qishga o'rgatish vazifasining muhimligini ko'rsatadi. Bugungi kunda o'qib tushunish ko'nikma-malakalariga qo'yilayotgan talablar, xususan, o'qish va matnni tushunish savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro PISA va PIRLS tadqiqotlarida mamlakatimiz o'quvchiarining ishtiroki natijalari ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda matnlarning o'rni va ahamiyatini ta'kidlaydi. Maqolada o'qish uchun matnlarni tanlashda hisobga olinadigan zarur jihatlar hamda jahon tajribasidan foydalanish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *o'qish, o'qib tushunish, o'qish turlari, matn, intensiv o'qish, ekstensiv o'qish.*

KIRISH

O'qib tushunish – matnning grafika yordamida ifodalangan mazmunini muloqot vazifasiga muvofiq qabul qilish va qayta ishlab, mazmunan anglashga doir ko'nikma. O'qish obyekti sifatida

¹ *Asilova Gulshan Asadovna* – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

E-mail: gulshanasilova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8462-7120

² *Fatma Açık* – filologiya fanlari doktori, professor, Gazi universiteti (Turkiya).

E-mail: fatmaacik1@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3972-0799

Iqtibos uchun: Asilova, G.; Açık, F. 2025. "Ona tili ta'limida o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun matnlarni tanlash tamoyillari". *O'zbekiston: til va madaniyat. Amaliy filologiya masalalari*. 1 (5): 127-138.

DOI: 10.52773/tsuull.aphil.2025.1 (5)/CFDJ5672

faqat yozma matn tushunilmaydi. Rasmlar, chizmalar, jadvallar, grafiklar, diagrammalar, piktogrammalar, infografikalarda aks ettirilgan axborot, ya'ni vizual axborotni tushunish, shuningdek, ovozlashtirilmagan videomateriallarni ko'rib, ularda ifodalangan g'oyalar va fikrlarni anglash ham o'qib tushunish ko'nikmasining zarur jihatlari hisoblanadi.

O'qishdan maqsad vizual axborotni qabul qilish va qayta ishlashdan iborat. O'qishga o'rgatish vazifasi tinglab tushunishga o'rgatish va og'zaki nutqni o'stirishdan ko'ra osonroq hisoblanadi, chunki o'qiyotgan odamda o'zi uchun maqbul tezlikni tanlash, matnning qiyin joylariga qaytish imkoniyati mavjud bo'ladi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, ko'rish qobiliyati obrazlarni xotirada eshitish qobiliyatiga nisbatan mustahkamroq saqlab qoladi.

Matn o'quv materialining asosiy birligi bo'lib, uning quyidagi belgilari farqlanadi:

- bog'langanligi (uyg'unligi);
- mantiqiy uzviyligi yoki yaxlitliligi;
- uzluksizligi;
- tugallanganligi;
- pragmatik maqsadi mavjudligi [Serova 2009].

Bu jihatlari o'quv matnlarini boshqa turdagi materiallardan farqlashga yordam beradi hamda maktab darsliklarini yaratish jarayonida matn tanlashning dastlabki mezonlari sifatida qo'llanadi.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda ona tili darsliklari mualliflari hamda o'qituvchilar uchun qiyinchilik tug'diradigan muammolardan biri o'qish uchun matnlarni tuzish yoki tanlash, moslashtirish muammosidir. O'quvchilarning yoshi, qiziqishlarini hisobga olish tamoyili o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantiruvchi matnlarning mazmuniga va lingvistik jihatlari qo'yiladigan talablar bilan bog'liq.

Matn mazmuniga quyidagi talablar qo'yiladi:

1) matn o'quvchilar uchun qiziqarli hamda ularning yoshiga mos bo'lishi kerak;

2) matnda faqat o'quvchilarga ma'lum (tushunarli) voqelik aks etgan bo'lishi lozim;

3) og'zaki nutqni o'stirishda samarali hisoblanadigan sujetli matnlardan ko'proq foydalanish maqsadga muvofiq.

Matnning lingvistik jihatlari quyidagi talablar qo'yiladi:

1) matnlarni tuzishda faqat so'zlarning miqdoriga emas, semantikasiga ham e'tibor qaratish zarur;

2) kichik sinflarda matnning 90–95%ini, o'rta sinflarda esa 65–70%ini o'quvchilarga tanish so'z va iboralar tashkil qilishi tavsiya etiladi;

3) matnda mazmunini kontekstdan anglash mumkin bo'lgan notanish so'zlarning mavjudligi muhim;

4) intensiv o'qishga mo'ljallangan matnlarga yangi lingvistik material, ekstensiv o'qishga mo'ljallangan matnlarga esa faqat o'rganilgan va tanish lingvistik materialni kiritish; uyda o'qiladigan matnlar intensiv o'qish matnlaridan soddaroq bo'lishi kerak.

S.I. Sharapova o'quv matnini tanlash uchun quyidagi mezonlarini belgilaydi:

- matnning vaziyatliligi, ya'ni matndagi ma'lumotlardan muloqotning o'xshash vaziyatlarini modellashtirishda foydalanish mumkinligi;

- matnda ko'rgazmalilik, ya'ni matnda ilmiy tushunchalar yoki kategoriyalarning o'quvchilarga tushunarli tarzda taqdim etilishi;

- matnning axborot, ijtimoiy-madaniy, mamlakatshunoslik nuqtayi nazaridan ma'rifiy ahamiyatga egaligi;

- materialning nisbiy, mazmunan soddaligi, o'quvchiga matnni tushunish imkonini berishi;

- matnning metodik qiymatga egaligi, ya'ni til birliklari: terminlar, professionalizmlar, nutq qoliplari va tuzilmalar bilan boyitilganligi;

- matnning lingvistik qiymati, ya'ni matn fragmentida ilmiy matnning asosiy belgilari: kommunikativ va ma'noviy yaxlitlik, ma'noviy va tuzilmaviy bog'lanish, mantiqiy tugallanganlik mavjudligi [Sharapova 2009].

O'qish uchun matnlarni tanlashda qaysi jihatlarga e'tibor berish muhim?

Matnlarni tanlashda tematik yondashuv. Matnlar Davlat ta'lim standartlari asosida tuzilgan o'quv dasturida har bir sinf uchun belgilangan mavzularga muvofiq tanlanadi yoki tuziladi. Odatda, umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun quyidagi mavzular doirasida matnlar yaratiladi: milliy istiqlol va jamiyat, milliy urf-odatlar va madaniyat, shaxsning huquq va erkinliklari, insoniy fazilatlar, muloqot, shaxsiy rivojlanish, o'qish madaniyati, fan va texnika, sog'liqni saqlash va sport, vaqt va makon, hissiyotlar, tabiat va koinot, san'at, fuqarolik, bolalar dunyosi va h.k.

Matnlarning miqdori. O'quv dasturida belgilangan har bir mavzu bo'yicha nechta matn o'rganilishi kerak, degan savol

tadqiqotchilar, darslik mualliflari va o'qituvchilarni qiziqtiradi. Jahon tajribasidan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda o'qish va savodxonlik ta'limi tugallanganidan so'ng, darsliklarda ikkinchi sinfdan to'qqizinchi sinfgacha har bir mavzu bo'yicha uchta o'qish, bitta tinglash uchun va ko'rish uchun (visual) matn, bitta adabiy o'qish matni bo'lishi maqsadga muvofiq.

Matn turlari. Umumta'lim maktablarining o'quv dasturida matnlarning to'rtta asosiy turi ko'rsatiladi: tasviriy matn, hikoya matn, xabar matni va muhokama matn. Adabiy o'qish matnlari sifatida esa nasriy va she'riy matnlar qo'llanadi. Darslikdagi har bir mavzuga kiritiladigan to'rtta matnning turlari mavzu talablariga muvofiq darslik muallifining xohishiga ko'ra tanlanadi. Boshqa tomondan, darslikda matnlarning yuqorida ko'rsatilgan turlarini baravar taqsimlashni ta'minlash juda muhim. Har bir sarlavha ostidagi kichik sarlavhalar (ruknlar) o'quv dasturdagi mavzularga muvofiq ravishda darslikda qo'llanishi kerak.

Matnlarni qisqartirish yoki moslashtirish. Shuni ta'kidlash muhimki, darslik uchun yoki o'quv mashg'uloti uchun matn tanlaganda uni asl manbadan olib, darslikka o'tkazish, ikkilamchi manbalarga ustunlik bermaslik kerak. Darslikka roman va qissalardan parchalar kiritilganda, asardan olingan qismdan tashqari bo'limlarning qisqacha mazmuni berilishi va olingan parchaning qaysi qismida ekanligi qisqacha tushuntirilishi metodik jihatdan zarur hisoblanadi. Afsuski, amalda darslik mualliflari bu jihatlarga e'tibor bermaydilar.

Shuningdek, yirik matnlarga xos semantik yaxlitlikka ega bo'lgan latifalar va xotiralar kabi qismlar darslikka mustaqil matn sifatida kiritilishi mumkin. Matnning aslida mavjud bo'lgan jargonlar, vulgarizmlar, zo'ravonlik, tajovuzkorlik kabi salbiy hislarni uyg'otishi mumkin bo'lgan, ta'lim maqsadlariga kirmaydigan so'zlar hamda iboralar matn mazmunining yaxlitligini buzmaydigan tarzda undan olib tashlanadi.

Shu bilan birga, jahon adabiyotidan tarjima qilingan matnlar aniq va sifatli tarjimalardan olinishi zarurligini ta'kidlash lozim. Muallifning uslubi va o'zbek tilining davrlarga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan imlo tafovutlari tuzatilmasligi, xato deb hisoblanmasligi va ta'lim maqsadida ishlatilishi lozim.

Matn mualliflari. Ona tili darsligi uchun matn tanlashda keng ommaga tanish mualliflar asarlariga ustunlik berish tavsiya etiladi. Biroq, qayta-qayta bir muallifning asarlaridan parchalar berish joiz emas. Bitta darslikka bir muallifning ko'pi bilan ikkita

matni kiritilishi mumkin. Shu bilan birga, darslik muallifi tegishli mavzularga oid gazeta yangiliklari, reklama, petitsiya, bayonnoma, referat, tarmoq kundaligi (blog), ijtimoiy tarmoqlardagi xabarlar kabi matnlardan cheklanmagan holda foydalanishi mumkin. Yozuvchi va shoirlarning tarjimai hollarini berishda esa faqat shaxsning adabiy jihatini birinchi o'ringa chiqarish kerak.

Matn xususiyatlari. O'qish uchun matn tanlashda jamiyatda qabul qilingan axloqiy-madaniy me'yorlarni aks ettirgan va adabiy-estetik xususiyatga ega bo'lgan asarlarga ustunlik berish taxsiya qilinadi. Faqat 1-sinfda darslik uchun maxsus yozilgan matnlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Qaysi matnlardan qanday maqsadda foydalanish mumkin? Romanlar, qisqa hikoyalar, xotiralar kabi voqealarga asoslangan matn turlaridan taxmin qilish yoki xulosa chiqarib o'qish uchun; ommabop maqola, tarjimai hol, tanqid, memuar, sayohatnoma, qo'llanma, ro'yxat, eskiz, diagramma kabi ma'lumot beruvchi matn turlaridan savollar berish, belgilash va eslatma olish maqsadida o'qish uchun; maqola, insho, intervyu va ijtimoiy media xabarlari kabi matn turlaridan muhokama qilish maqsadida o'qish uchun foydalanish kerak.

Biografiya, maqola, sayohatnoma, ariza, o'quvchilar uchun mo'ljallangan ma'lumotlardan iborat yangiliklar kabi matn turlaridan uyda (ekstensiv) o'qish yoki fakultativ o'qishda foydalanish mumkin.

Ijtimoiy media xabarlari, elektron pochta, broshuralar va plakatlari kabi matn turlaridan tanishish uchun o'qish usuli-texnikasi; she'r, insho, hangoma, maqola kabi mazmunini tushunish talab qilinadigan matn turlaridan tushunib o'qish texnikasi; ertak/afsona/doston, hajviy kitob, multfilm, risola, plakat, eskiz, diagramma, infografika, jadval kabi matn turlaridan vizual o'qish usuli-texnikasi; qo'shiqlar/xalq qo'shiqlari/alla kabi matn turlaridan ijodiy o'qish usuli-texnikasi; topishmoqlar, tez aytishlar, to'rtliklar kabi matnlardan esa taxmin qilib o'qish usuli-texnikasini qo'llab foydalanish kerak.

Dunyo miqyosida matnlarga qo'yiladigan talablar

Matnning qiyinligi. Turli mamlakatlarda ona tili ta'limida matndan foydalanish maqsadlari o'rganilganda matnning qiyinlik darajasi bilan bog'liq umumiy qarashlar borligi ko'rinadi. Masalan, Buyuk Britaniyada ona tili ta'limida o'quvchilarda matnlar bilan ishlash orqali o'qishni sevish va qadrlash hissini rivojlantirish hamda o'quvchilarni murakkab matnlar va materiallarni mustaqil ravishda o'qiy olish darajasiga yetkazish maqsad qilingan [NCE 2014].

Xuddi shunday, Finlyandiyada ham quyi sinflarda qiyinlik darajasi past bo'lgan matnlardan boshlab o'quvchilarning yoshi o'sib borishi bilan qiyinlik darajasi yuqori bo'lgan matnlardan foydalanishga o'tish tavsiya etiladi. O'quvchilar boshlang'ich sinflarni tugatganlaridan so'ng samarali o'qishlari uchun ularda yetarli darajada savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish kerak [Tainio 2012].

AQShda ona tili ta'limi dasturida matn tanlash mezonlarining asosiy maqsadi o'rta maktabni tugatgan o'quvchilarni universitetda yoki kasbiy hayotda qiyinligi yuqori bo'lgan matnlarni o'qib tushunish darajasiga tayyorlashdan iborat [Coleman, Pimentel 2012].

Ko'rinib turibdiki, ushbu maqsadlar o'quvchilarda qiyinlik darajasi yuqori bo'lgan matnlarni mustaqil ravishda o'rganish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Buyuk Britaniyada ona tili ta'limi dasturida o'quvchilarda tobora qiyinlashib boradigan matnlarni tushunish ko'nikmalari quyidagi usullar yordamida rivojlantiriladi [NCE-a2 2014]:

- yangi so'zlarni o'rganish, ularni ma'lum so'zlar bilan bog'lash, kontekst va lug'atlar yordamida tushunish;
- matndagi dalillarga murojaat qilish va xulosalar chiqarish;
- matnning maqsadi, maqsadli auditoriyasi va kontekstini bilish hamda ushbu ma'lumotdan tushunishni rag'batlantirishda foydalanish;
- o'qilayotgan materialni tanqidiy o'qishni tekshirish uchun uning mazmunli ekanligiga ishonch hosil qilish;
- tilning ma'noviy jihatlari, jumladan, majoziy til, so'z tanlash, grammatika, matn tuzilishi va tashkiliy xususiyatlarning qanday taqdim etilishini bilish;
- bir qator she'riy asarlar tuzilishini o'rganish va ularning joylashuvi, sujeti hamda xarakteristikasi, ularning ta'sirini anglash uchun qanday qo'llashni tushunish;
- dramaturglar ijodini sahna ijrosi orqali qanday samarali yetkazishni va muqobil tarzda sahnalashtirilgan spektaklning turli xil talqin qilinishi mumkinligini anglash;
- matn detallarni tanqidiy taqqoslash.

Eslatma: har o'quv yilida kamida dastur bo'yicha ikkita muallif chuqur o'rganiladi va bir qator mualliflarning matnlari ustida ishlanadi.

AQSh ona tili ta'limi dasturi o'quvchilarga mustaqil, bevosita va malakali o'qishni o'rgatish uchun tobora qiyinlashib boradigan

matnlarni o'qish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Matnning qiyinlik darajasini aniqlash uchun uch qismdan iborat mezon belgilanadi: sifat o'lchovi, miqdoriy o'lchoy, o'quvchi va vazifa. Ushbu o'lchamlar dasturda har bir sinf darajasiga ko'ra osondan murakkabga qarab tasniflanadi.

Sifat o'lchovi mezoni to'rt elementdan iborat: matnning ma'no qatlamlari yoki maqsadi, matnning tuzilishi, tildan foydalanish va ravshanlik, o'quvchi uchun zaruriy bilimlar.

1. Matnning ma'no qatlamlari (badiiy matnlar) **yoki maqsadi** (xabar matnlari). Bitta ma'no qatlamiga ega bo'lgan badiiy matnlarni o'qish bir nechta ma'no qatlamlariga ega bo'lgan adabiy matnlarga qaraganda osonroq (kinoya, satira kabilarni o'z ichiga olgan matnlar). Xuddi shu tarzda, aniq belgilangan maqsadga ega bo'lgan xabar matnlarini pardali, yashirin yoki noaniq maqsadga ega bo'lgan xabar matnlariga qaraganda tushunish osonroq.

2. Matnning tuzilishi. Qiyinlik darajasi past bo'lgan matnlar oddiy, aniq va sodda elementlarga ega. Qiyinlik darajasi yuqori bo'lgan matnlar murakkab, yashirin va (ayniqsa, badiiy matnlarda) yirik tuzilmalardan tashkil topadi. Masalan, qiyinlik darajasi past bo'lgan badiiy matnlarda voqealar xronologik tartibda tasvirlanadi. Qiyinlik darajasi yuqori bo'lgan badiiy matnlar sujetida orqaga qaytish, oldinga siljish kabi xronologik manipulatsiyalar (amallar) qo'llanadi. Qiyinlik darajasi past bo'lgan xabar matnlarida foydalanish uchun juda oddiy yoki muhim bo'lmagan grafikalar beriladi. Yuqori darajadagi xabar matnlarida esa mustaqil ma'lumot manbasini ta'minlaydigan matn va grafikani tushunish uchun talqini zarur bo'lgan grafikalar mavjud bo'ladi.

3. Tildan foydalanish va ravshanlik. Metaforik, istehzoli, noaniq, qasddan chalg'ituvchi so'z va iboralar, arxaik yoki akademik sohaga oid lug'atlar asosida tuzilgan matnlarga qaraganda haqiqiy ma'noga ega (autentik), aniq, dolzarb va so'zlashuv uslubidagi matnlarini o'qish osonroq hisoblanadi.

4. O'quvchi uchun zaruriy bilim. O'quvchining hayotiy tajribasi ko'lami, uning madaniy/adabiy bilimlari chuqurligi va matn mazmuni/tartibi bilan tanishligi matnning tushunilishiga ta'sir qiladi. Ko'rsatilgan jihatlarida matn mazmuni bilan avval tanishgan o'quvchilar tanishmaganlarga qaraganda matnni osonroq o'qishlari va tushunishlari tasdiqlangan.

Mustaqil o'qish

Mustaqil o'qish – bu AQSh va Buyuk Britaniyaning ona tilini o'qitish dasturlarida katta e'tibor qaratiladigan fan. Ushbu

dasturlarda mustaqil o'qish qobiliyatiga o'quvchilar vaqt o'tishi bilan egallashlari kerak bo'lgan malaka sifatida qaraladi [CCSS 2010; NCE 2014].

Mustaqil o'qish o'quvchilarda o'qish zavqini oshiradi. O'quvchilarga ular uchun qiyin bo'lgan, shu bilan birga ularni rag'batlantiradigan darajadagi matnlarni tanlash imkonini beradi. O'qish uchun manbalar esa maktab kutubxonalarida o'quvchilarga taqdim etilishi kerak [Coleman, Pimentel 2012].

Katta hajmli matnlarni kulturologik nuqtayi nazardan o'qish – o'quvchilarda romanlar, pyesalar, tezislar va boshqa kengaytirilgan to'liq metrajli matnlarni o'qish qobiliyatini rivojlantirish uchun matnlarni tanlashda o'qituvchilar e'tibor beradigan yana bir masala hisoblanadi [CCSS 2010; NCE 2014; Moate 2021]. Finlandiya, AQSh va boshqa mamlakatlarda ingliz tilini ona tili sifatida o'qitish dasturlariga muvofiq, o'quvchilarga har yili kamida bir nechta sifatli yirik matn o'qitilishi kerak. Bu yerda yirik xabar matnlari va yirik badiiy matnlarni o'qish maqsadi farqlanadi. Maktabni tugatgandan so'ng oliy ma'lumot olish yoki axborot bilan bog'liq sohalarda ishlashni maqsad qilgan o'quvchilar uchun tezislar, kun tartibi, tadqiqot uchun hisobot yoki boshqa zarur maqsadlarga qaratilgan katta hajmdagi matnlarni o'qish va tushunish foydali hisoblanadi [Coleman, Pimentel 2012].

Roman va qissa kabi katta hajmli badiiy matnlarning maqsadi o'quvchiga mamlakatning madaniy qadriyatlarini singdirishdan iborat. Masalan, Finlandiya ona tilini o'qitish dasturiga turli xil matnlarni kiritish va ulardan foydalanishning maqsadi o'quvchilarga fin jamiyatining tarixiy rivojlanishi to'g'risida tushuncha berishdan iborat [Moate 2021].

Buyuk Britaniyada ona tili o'quv dasturida o'rta maktab darajasidagi matnlarning quyidagi turlari qo'llanadi: tarixiy davrlarni aks ettiradigan yuqori sifatli asarlar, shu jumladan 1914-yilgacha bo'lgan va zamonaviy ingliz adabiyoti (Shekspirning kamida ikkita pyesasi), jahon adabiyoti romanlari, qisqa hikoyalar, she'rlar va yangi bilimlar beradigan pyesalar. Bunday matnlarni tanlash mezonlari ularning o'quvchilarga ingliz madaniyatini singdirishga qaratilganini ko'rsatadi.

XULOSA

Ona tili ta'limida o'quv dasturidagi mavzularga doir matnlarni tanlashda e'tibor qaratish zarur bo'lgan jihatlarni umumlashtirib, quyidagicha tavsiflash mumkin.

O'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mo'ljallangan matnlar taniqli mualliflarning asarlaridan tanlanishi kerak.

Turk dunyosi va boshqa mintaqalarning badiiy adabiyotiga oid asarlardan olingan matnlar faqat O'zbekiston adabiyoti bilan chegaralanib qolmasligi lozim.

Muayyan matnni tanlashda uning hajmi, tuzilishi, shuningdek, matnda ishlatilgan til birliklari va iboralarga e'tibor berish zarur.

Matn uslubida o'quvchilarning yoshi, tilga oid bilimlari, rivojlanish darajasi yoki qaysi sinfda o'qishini hisobga olish lozim. Matnlarda ta'lim maqsadlaridan tashqari iboralar bo'lmasligi kerak, agar bo'lsa, ularni olib tashlash tavsiya qilinadi.

Ta'limda haqiqiy (autentik) matnlardan foydalanish afzalroq bo'lsa-da, darslikka kiritiladigan ba'zi matn turlarida hikoya xususiyatlari va o'quvchilarning yoshi yoki rivojlanish darajasi kabi jihatlarga e'tibor qaratish lozim.

Matnlarda qisqartmalar qilingan hollarda, matnning haqiqiyligi va yaxlitligiga putur yetmasligi va saqlanishi uchun tegishli choralar ko'rilishi kerak. Ushbu mezonlarni hisobga olgan holda, matnlarni tanlashda talab qilinadigan sinchkovlik o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'llanadigan matnlarning funksionalligini oshiradi.

Matnlarning ta'limiy, mazmun jihatdan, ilmiy va tarkibiy muvofiqligi matn bilan ishlash samarasiga hissa qo'shadi deb hisoblanadi. O'quvchilar matnning tuzilishi haqida uni o'qishdan avval tasavvurga ega bo'lsalar, matnni tahrirlash bosqichlari va uning mazmuni haqida ma'lumot berish matnni talqin qilishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, bu matnda mavjud axborotni oson eslab qolishga hissa qo'shadi (Williams va boshq., 2004).

O'zgaruvchan sharoitlar va rivojlanayotgan texnologiyalar davrida o'quvchilarga yoqadigan matnlarni topish uchun ularni innovatsion mavzulardan izlash kerak. Biroq, shunday matnlarning qiziqarliligini hisobga olgan holda, milliy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan va "klassik" uslubdagi, yuqori badiiy ahamiyatga ega bo'lgan matnlar albatta darsliklarga kiritilishi zarur. Ushbu jihatlarni matnni tanlash mezonlariga rioya qilib amalga oshiriladigan matnni aniqlash jarayonida ham hisobga olish tavsiya etiladi.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan xulosa qilish mumkinki, o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda matnni tanlashga jiddiy yondashish zarur. Shu bilan birga, o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda nutqiy faoliyatning barcha turlarini baravar va

o'zaro bog'liq ravishda o'rgatish muhim. O'qib tushunishga o'rgatish og'zaki nutq ko'nikmalari bilan uzviy bog'liqligini unutmagan holda, bu borada quyidagi jihatlariga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. O'qib tushunish – nutqiy faoliyatning turlaridan biri sifatida murakkab psixofiziologik jarayon bo'lib, muayyan lingvistik poydevor, ya'ni fonetik va leksik-grammatik bilimlar asosida amalga oshiriladi.

2. O'qib tushunish ko'nikmasining 2 jihati mavjud: yozma xabarni qabul qilishga tayyorlaydigan o'qish texnikasini egallash hamda axborotni sodir bo'lgan nutqiy faoliyat mahsuli sifatida anglash. Bunga erishish uchun tizimli va maqsadga qaratilgan maxsus mashqlarni bajarish kerak.

3. O'qib tushunish malakasini tekshirish matnning mazmunini tushunishga qaratilishi zarur.

4. Nutqiy faoliyatning barcha turlarini o'zaro bog'liq tarzda rivojlantirishning samarali bo'lishi uchun o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish boshqa ko'nikmalar bilan, avvalambor, og'zaki nutq ko'nikmasi bilan baravar amalga oshirilishi kerak.

Adabiyotlar

- Coleman, D.; Pimentel, S. 2012. Revised publishers' criteria for the Common Core State Standards in English language arts and literacy, grades 3–12 Achieve. https://education.alaska.gov/AKStandards/ela/PublishersCriteria_Literacy_3-12.pdf
- CCSS. 2010. Common Core State Standards for English Language Arts & Literacy in History/ Social Studies, Science, and Technical Subjects. <http://www.corestandards.org/ELA-Literacy/>
- CCSS-A-A. 2010. Appendix A Common Core State Standards for English Language Arts & Literacy in History/Social Studies, Science, and Technical Subjects. http://www.corestandards.org/assets/Appendix_A.pdf
- Moate, J. 2021. Seeking understanding of the textbook-based character of Finnish education. *Journal of Education for Teaching*, 47 (3), 353-365. <https://doi.org/10.1080/02607476.2021.1896341>
- NCE. 2014. The national curriculum in England Key Stages 3 and 4 Framework. <https://www.gov.uk/national-curriculum>
- NCE-A2. 2014. English Appendix 2: Vocabulary, Grammar and Punctuation. <https://www.gov.uk/national-curriculum>
- Pressley, M.; Afflerbach, P. 1995. Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Pressley, M. 2002. Metacognition and self-regulated comprehension. What research has to say about reading instruction, 3, 291-309.
- Серова, Т. С. 2009. Обучение гибкому иноязычному профессионально ориентированному чтению в условиях деловой межкультурной коммуникации. Пермь: Изд-во Пермского

рос. тех. ун-та. – 242 с.

Tainio, L. 2012. Skriftpraktiker hos barn och unga. Lehti-Eklund, H., Slotte-Lüttge, A., Silén, B.

Шарапова, С. И. 2009. Критерии отбора содержательно-текстовой базы для обучения студентов неязыкового вуза профессионально ориентированному чтению на иностранном языке // Известия РСПУ им. А.И. Герцена. – Выпуск 102. – С. 319-322.

Williams, J. P.; Hall, K. M.; Lauer, K. D. 2004. Teaching expository text structure to young at-risk learners: Building the basics of comprehension instruction. *Exceptionality*, 12 (3), 129-144.

PRINCIPLES OF SELECTION OF TEXTS FOR THE DEVELOPMENT OF READING COMPREHENSION SKILLS IN NATIVE LANGUAGE EDUCATION

Gulshan A. Asilova¹

Fatma Açık²

Abstract

Reading in the life of modern society is of great importance as a means of knowledge and communication. It is also known that the bandwidth of visual channels is slightly higher than that of auditory channels. Therefore, the information recommended in the form of a printed text is perceived as more reliable and effective than the information heard, and it costs little and effort. This demonstrates the importance of the teaching task in native language education. The requirements for reading comprehension skills today, in particular, the results of the participation of the reader of our country in the international PISA and PIRLS studies on the assessment of literacy in reading and text comprehension, emphasize the role and importance of texts in the development of these skills. The article discusses the issues of using world experience when choosing texts for reading.

Key words: *reading, reading comprehension, types of reading, text,*

¹ *Gulshan A. Asilova* – Doktor of Pedagogy (DSc), professor, Uzbekistan State World Languages University.

E-mail: gulshanasilova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8462-7120

² *Fatma Açık* – Doktor of Philology, professor, Gazi University.

E-mail: fatmaacik1@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3972-0799

For citation: Asilova, G.; Açık, F. 2025. "Principles of selection of texts for the development of reading comprehension skills in native language education". *Uzbekistan: language and culture*. 1 (5): 127-138.

intensive reading, extensive reading.

References

- Coleman, D.; Pimentel, S. 2012. Revised publishers' criteria for the Common Core State Standards in English language arts and literacy, grades 3–12 Achieve. https://education.alaska.gov/AKStandards/ela/PublishersCriteria_Literacy_3-12.pdf
- CCSS. 2010. Common Core State Standards for English Language Arts & Literacy in History/ Social Studies, Science, and Technical Subjects. <http://www.corestandards.org/ELA-Literacy/>
- CCSS-A-A. 2010. Appendix A Common Core State Standards for English Language Arts & Literacy in History/Social Studies, Science, and Technical Subjects. http://www.corestandards.org/assets/Appendix_A.pdf
- Moate, J. 2021. Seeking understanding of the textbook-based character of Finnish education. *Journal of Education for Teaching*, 47 (3), 353-365. <https://doi.org/10.1080/02607476.2021.1896341>
- NCE. 2014. The national curriculum in England Key Stages 3 and 4 Framework. <https://www.gov.uk/national-curriculum>
- NCEA2. 2014. English Appendix 2: Vocabulary, Grammar and Punctuation. <https://www.gov.uk/national-curriculum>
- Pressley, M.; Afflerbach, P. 1995. *Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Pressley, M. 2002. Metacognition and self-regulated comprehension. What research has to say about reading instruction, 3, 291-309.
- Serova, T. S. 2009. Teaching flexible, professionally oriented foreign language reading in the context of intercultural business communication. Publishing house of Perm State Technical University, Perm, 242.
- Tainio, L. 2012. Skriftpraktiker hos barn och unga. Lehti-Eklund, H., Slotte-Lüttge, A., Silén, B.
- Sharapova, S. I. 2009. Criteria for selecting a content-text base for teaching students of a non-linguistic university professionally oriented reading in a foreign language / S.I. Sharapova // *Izvestiya RSPU named after A.I. Herzen*. – Issue 102. – 319-322 p.
- Williams, J. P.; Hall, K. M.; Lauer, K. D. 2004. Teaching expository text structure to young at-risk learners: Building the basics of comprehension instruction. *Exceptionality*, 12 (3), 129-144.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (Abstrakt) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

V.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

VII.2. Kitoblar uchun

Bibliografiya:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiya kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarining qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiya berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anjon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiya barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiya berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiya foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*. Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VII.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Aminov 2018, 248]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida

aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi. Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: Language and Culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of

the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.
'

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of The Chicago Manual of Style, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: Title of the Book. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE**Article in a print journal**

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan №0936 raqami bilan ro'yxatdani o'tgan. Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2921.№308/6).

Manzil: O'zbekiston, Toshkent sh., Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: aphil@tsuull.uz

Website: <http://www.aphil.tsuull.uz>